

het oordeel van de leerkrachten. Toch blijken steeds enkele leerlingen verkeerd geplaatst te zijn. Een goede toets hiervoor te vinden is enorm moeilijk. Vaak blijken kinderen uit deze milieus een sterke binding met een bepaalde leerkracht nodig te hebben; indien men daaraan toegeeft belemmert deze binding het weloverwogen indelen op grond van alleen de prestaties.

Voorts is men bijna wel verplicht bij deze manier van werken een speciale leerkracht beschikbaar te hebben voor het begeleiden van individuele gevallen - dit echter alléén tijdens de leesuren (5 3/4 uur per week). Als men hiertoe reeds in het begin van het schooljaar in staat is - zoals bij ons door medewerking van een grote groep hospitanten en stagiaires -, dan blijken slechts weinig kinderen met lezen achter te blijven. Dit is van belang, want tijdens het schooljaar ontkomt men niet aan het formeren van niveau-tempo-groepen, en dan is het ook van belang, dat de laagste niveaugroep niet teveel spreiding vertoont.

Ten slotte wil ik opmerken, dat een en ander pas te realiseren is, als men beschikt over een aantal inventieve leerkrachten met hart voor de zaak. Veel hangt van hen af. Maar dat is niet voldoende: een goede kennis van kindpsychologie - vooral t.a.v. het leren - en van het proces dat zich moet voltrekken om tot lezen te komen, zijn onontbeerlijk.

6 Slot

Dit artikel heeft geenszins de pretentie volledige informatie te geven. Misschien geeft het enig inzicht in wat er thans gaande is in een speelleerklas. Eén speelleerklas, want ik ben ervan overtuigd dat die in alle experimenten anders zal zijn opgezet. Dit is dan ook slechts een bijdrage aan een eventuele discussie. Als die tot stand kan komen, heeft dit zijn doel bereikt.

Tilburg, 5 april 1970.

SCHOOLBIBLIOTHEEK EN BASISONDERWIJS II

Individueel lezen

A. Oldersma

Hier volgen enkele suggesties. De meeste kunt u geregeld herhalen. Ze zijn bestemd voor de klassen (2) 3 t/m 6. Het is moeilijk u te vertellen welke les in welk leerjaar gegeven kan worden. Het hangt vooral af van Uw situatie: het leesniveau en de leesbereidheid van uw klas, het al of niet gewend zijn individueel te lezen.

Het lees-aantekenschrift wordt ook bij het individueel lezen gebruikt, zoals in deel B van de Proeve "Nederlandse Taal" wordt beschreven.

1 Leerlingen "presenteren" een boek

Een lesmogelijkheid die men vele malen kan en moet herhalen in de midden en hogere klassen is de volgende:

Alle kinderen uit de klas lezen gelijktijdig ongeveer een half uur in hun zelf gekozen boek. Na dit stil, niet hardop lezen, volgt een half uur hardop lezen door enkele kinderen. Drie of vier kinderen worden tijdens het voor zichzelf lezen door de onderwijzer aangewezen om in het tweede half uur van de les een zelf gekozen, afgerond fragment uit hun boek voor te lezen; vóór de klas, zich richtend tot een gehoor, nl. de medeleerlingen en de onderwijzer.

Gedurende het eerste half uur van de les kunnen die kinderen dat fragment voorbereiden.

Het kind dat een beurt heeft, moet allereerst kort samenvatten wat voorafging, waarna de leesbeurt volgt. De klas luistert, beoordeelt en stelt na afloop vragen. De lezer licht toe, tracht de vragen te beantwoorden.

We zijn dus nu bezig met een vorm van technisch en voordrachtslezen. Maar er komt hier nog iets bij: meningsvorming d.m.v. het klasgesprek, hetgeen betekent dat we ook bezig zijn met taalvorming in ruimere zin. De lezer moet immers zijn keuze van het fragment motiveren, eventueel zijn opvatting over het boek verdedigen, die bijgevallen of bestreden kan worden door leerlingen die het boek al kennen.

Ongemerkt krijgt dat boek tevens bekendheid bij de andere leerlingen.

"Klasgenoten en leeftijdgenoten hebben een veel grotere invloed dan ouders of leerkrachten op de leesbereidheid van het kind." (Rapport 'Kinderen en boeken - 1963')

2 Leerlingen "recenseren"

Een les als hierboven beschreven, met dien verstande dat het tweede half uur op een andere wijze wordt gevuld.

In de lagere leerjaren is 'controle' op het gelezene mogelijk door o.a. tekenen en creatief spel over het gelezene.

In de midden en hogere leerjaren hebben we meer mogelijkheden. Als een kind zijn boek uit heeft, kan de onderwijzer met de leerling een gesprekje over het boek voeren alvorens het wordt geruild. Dat kost tijd, wil het gesprekje meer inhouden dan het navertellen van de inhoud van het boek. Bovendien kent de onderwijzer zelf lang niet altijd het boek waarover gesproken wordt. Naast het zgn. leesaantekenschrift bevelen we voor individueel lezen het zgn. boekenschriftje aan (formaat 3/4). In dat schriftje noteren de kinderen titel en auteur en ze schrijven op hoe ze het boek vinden. Sommige kinderen zullen aanvankelijk geremd zijn zich op papier te uiten.

Als de kinderen er gewend aan raken dergelijke beoordelingen te schrijven, als geregeld enkele daarvan worden voorgelezen en besproken met de klas blijkt dat ze langzamerhand beknopter worden. Aanvankelijk wordt het hele

boek eindeloos naverteld, met een enkele toevoeging van 'mooi', 'leuk', of 'niksan'. Later wordt geselecteerd en het 'mooi', 'leuk' en 'saai' toegelicht, of er wordt op gedeelten gewezen die mooi, leuk, enz. werden gevonden. Uit die beoordelingen blijkt dat een kind uit een boek datgene tot zich neemt, waar het 't diepst mee geconfronteerd wordt.

Voor het kind zijn boek gaat ruilen, schrijft het eerst zijn beoordeling en krijgt de gelegenheid in datzelfde boekenschrift (of op een klein tekenblaadje dat er naderhand in geplakt kan worden) een tekening te maken over een gebeurtenis in het boek, die hem of haar bijzonder boeide. (Als regel moet gesteld worden dat niet een van de illustraties uit het boek mag worden nagetekend).

De onderwijzer leest en bekijkt deze beoordeling op een voor hem geschikt moment. Het is niet aan te bevelen hier een cijfer voor te geven (aan de eis 'netheid' moet door het kind vanzelfsprekend worden voldaan). Wel kan de onderwijzer er vragen of opmerkingen bij zetten. Bijv. als een kind schrijft: "Het was een mooi boek. Het ging over" (en dan volgt het kort naver-tellen van de inhoud), kan de onderwijzer als vraag noteren: "Vertel nu eens wat je zo mooi vond", of "Welk stuk vond je mooi en waarom?" En als hij zelf het boek kent (of de gids 'Boek en Jeugd' geraadpleegd heeft) kan hij wat 'dieper' vragen. Bijv. naar aanleiding van een beoordeling van 'De Kinderkara-vaan' van An Rutgers van der Loeff-Basenau: "Was John - een van de kinde-ren - niet wat erg streng voor zijn broertjes en zusjes?"

Het opschrijven van beoordelingen is onder meer een oefening in het onder woorden brengen van gedachten en gevoelens. Hoewel ze in onze ogen vaak 'stuntelig' zullen zijn, moeten we bedenken dat het kind er oprecht zijn best op heeft gedaan, maar gedachten en gevoelens vaak nog niet genuanceerd kan op-schrijven. Deze schriftelijke beoordelingen zijn ook voor de onderwijzer een bron van gegevens waaruit hij de kinderen beter kan leren kennen. Uit de re-acties op eenzelfde boek zal men ontdekken, dat kinderen onder mooi zowel droevig, leuk als spannend kunnen verstaan.

De beoordeling door kinderen beogen principieel iets anders dan het recenseren van kinderboeken door kinderen. Hiertegen waarschuwde prof. dr. J. G. Bomhoff op het Kinder- en Jeugdboekencongres 1961 door op te merken dat de oudere (volwassene) het oordeel van de jongere veelal alleen belangrijk acht, wanneer deze vindt wat hij ook vindt.

Door na het half uur voor zichzelf lezen een half uur te gebruiken voor het be-spreken van enkele geschreven beoordelingen zal de kwaliteit van de beoorde-lingen verbeteren. De 'recensent' leest dan zijn verhaal voor in de klas die verder vraagt omtrent het 'mooi' enz. Door deze gesprekken worden 'fouten' zelf ontdekt en leren de kinderen dat men zelfs over voor de hand liggende zaken verschillend kan denken.

Aanbevolen wordt minstens eenmaal per maand een les individueel lezen te ge-ven waarin deze geschreven beoordelingen ter sprake komen. Ook kan zo'n les gegeven worden gecombineerd bijv. met een taalles.

3 Recensies bespreken

Na een les individueel lezen 2 blijkt, dat kinderen onder mooi zowel droevig, leuk als spannend kunnen verstaan. Tijdens het eerste half uur van de les, als de kinderen lezen, beoordelingen schrijven en ruilen, verzamelt de onderwijzer enkele geschreven beoordelingen over hetzelfde boek. Als voorbeeld nemen we weer 'De Kinderkaravaan' van An Rutgers van der Loeff-Basenau, omdat dit boek in de meeste scholen wel aanwezig zal zijn.

Mogelijk, waarschijnlijk, leest hij dan o. a. de volgende fragmenten: "Het was een prachtig boek. Het was net of je zelf met de kinderen meeliep, enz."

"Ik vond dit een leuk boek en het was reuze spannend, enz."

"Dit was een heel erg zielig en ook mooi boek. In het begin vond ik er niet zo veel aan, maar later werd het leuker, enz."

"Het einde vond ik het mooist van het hele boek, enz."

"Ik vond het een machtig boek, enz."

"Het is een heel leuk en ontroerend boek, enz."

"Het boek was ook wel zielig met die os, enz."

Tijdens het eerste half uur schrijft de onderwijzer een aantal van dergelijke zinnen op het bord. Tijdens het tweede half uur vertelt de onderwijzer dat hij die zinnen overgenomen heeft uit de beoordelingen over hetzelfde boek (in ons voorbeeld 'De Kinderkaravaan'). De kinderen lezen deze zinnen en de onderwijzer vraagt aan de klas waarom hij deze zinnen heeft opgeschreven. De kinderen zullen spoedig ontdekken, dat elke beoordelaar andere woorden heeft gebruikt om het boek te kwalificeren. Die woorden worden in het leesaantekenschrift genoteerd: prachtig, leuk, spannend, zielig, mooi, mooist, machtig, heel leuk, ontroerend, wel zielig.

In groepen (in een klas van 40 leerlingen, bijv. 8 groepen van 5) worden deze begrippen besproken gedurende ongeveer 10 minuten. De kinderen trachten te omschrijven wat zij onder prachtig, leuk, enz. verstaan en proberen die woorden zodanig in een zin te gebruiken dat die betekenis daaruit blijkt. Daarna brengen de groepsleiders voor de klas verslag uit van het bespreken in hun groepen (per groepsleider ongeveer 2 minuten). Hierna kan men nog een korte klassikale discussie voeren (5 à 10 minuten) en de volgende opdracht verstrekken: zet achter elk woord eens wat jij nu prachtig, leuk, spannend, enz. vindt en noem bij elk woord een verhaal of boek dat jij prachtig, leuk, enz. vindt. Elk van deze woordenbegrippen heeft voor ieder kind (en ook volwassene) een persoonlijke (subjectieve) inhoud. Door al deze persoonlijke inhouden d.m.v. gesprekjes te bundelen, ontstaan ruimere inhouden van de begrippen. Het kind zal i.v.m. zijn persoonlijkheid op één facet van het begrip de nadruk blijven leggen; het heeft echter geleerd dat het méér is dan hij of zij voor ogen had. Kortom, er heeft een verruiming van zijn taal en denken plaatsgevonden. Niet door te doceren, want, "Taal is groei, is rijpwording en niet kennisopplakkerij" (dr. G.J. Nieuwenhuis, 'Bronnenboek').

4 Kwalificaties vergelijken

Na het half uur zelf lezen, zoals beschreven onder individueel lezen 1, geeft de onderwijzer de volgende opdracht:

"In ons leesaantekenschrift staan woorden die zouden kunnen aangeven hoe wij het boek dat we nu lezen, vinden. (zie 3).

Vaak heb je aan één woord niet genoeg en moet je meer gebruiken, of je hebt andere woorden nodig dan in het rijtje staan. Neem in je leesaantekenschrift de ruimte van twee bladzijden en zet bovenaan de bladzijden de woorden met een tussenruimte van een paar centimeter.

We zetten eerst de woorden naast elkaar die bij elkaar passen".

Zo kan het volgende overzicht ontstaan:

machtig - prachtig - geweldig - mooi - aardig - leuk - grappig - gezellig
- droevig - zielig - ontroerend - spannend
leerzaam - saai - flauw - nietsaan - moeilijk - gemakkelijk.

In dit rijtje is niet gestreefd naar volledigheid; dit is in een zesde klas ontstaan. De keuze van welke woorden wel en welke niet in het rijtje thuishoren levert reeds een taalverruimende discussie op.

"Is flauw en saai niet hetzelfde?" "En droevig en zielig?"

"Een prachtig boek is toch ook mooi en kan best heel leuk zijn en spannend en soms ook droevig".

Nadat de kinderen het boek waarin ze nu lezen in een of meer rubrieken hebben ondergebracht volgt de instructie. "Probeer ook de boeken, die in je boekenschrift staan te vangen onder de woorden uit het rijtje. Als je nu nog woorden tekort komt, mag je er nieuwe bij zetten."

Tijdens deze 'bezinningsbezigheid' formeert de onderwijzer groepen van kinderen die hetzelfde boek hebben gelezen. Hij kan dit doen na het raadplegen van de boekkaarten of door aantekeningen te maken terwijl hij door de klas loopt en het werk van de kinderen bekijkt. Zo ontstaan een aantal groepen als 'De brief voor de koning' van Tonke Dragt, 'Lawines razen' van An Rutgers van der Loeff-Basenau, 'De boten van Brakkeput' van Miep Diekman, 'De schooiertjes van Napels' van Karl Bruckner, enz.

De kinderen gaan binnen deze groepjes hun kwalificaties met elkaar vergelijken, met elkaar over het waarom van die kwalificaties praten. Voor veel kinderen is het een verrassende ervaring dat anderen niet dezelfde kwalificaties aangaven als zij deden. Gesprekken hierover belichten het boek van verschillende kanten en de denk- (leef-)wereld van de kinderen wordt erdoor verruimd.

5 Inventariseren

Na het half uur zelf lezen gaan we eens inventariseren wat de kinderen nu graag lezen, door de vraag te stellen: "Wat lees je graag en waarom?"

Het antwoord kan in het boekenschrift worden geschreven. Het is voor de onderwijzer de moeite waard eens na te gaan op welke wijze deze inventarisaties verschillen van die welke de kinderen maakten in het begin van het schooljaar en of er een leesontwikkeling, leesgroei plaatsvond. Op deze wijze kan ook worden nagegaan welke invloed de lessen individueel lezen 1 t/m 4 (N.B. dat zijn meer dan vier lessen, met name de lessen 1 en 2 worden immers geregeld gegeven) op het kind hebben gehad. Vooral als in de voorgaande leerjaren niet op deze wijze werd gewerkt, zal men ontdekken dat de kinderen nu hebben geleerd zich genuanceerder uit te drukken over gelezen boeken. De vraag "Wat lees je graag en waarom?" dwingt tot bezinning en de onderwijzer krijgt de gelegenheid de kinderen beter te leren kennen in hun omgang met boeken, de mate van hun leesbereidheid en hun belangstelling. Uit die inventarisaties zal blijken dat er belangstelling is voor boeken over van alles en nog wat, voor fiction en non-fiction: zielige, gezellige, geheimzinnige, spannende en grappige boeken, voor boeken 'waar wat in zit', over dieren, geschiedenis, aardrijkskunde en ruimtevaart, boeken over techniek, het verzet, de oorlog, ontdekkingsreizen, enz., enz.

De boekbeoordelingen in het boekenschriftje, het aantal gelezen boeken (genoteerd op de lezerskaart) en de inventarisaties (twee à drie maal per jaar) verschaffen de onderwijzer tal van gegevens over de leesbereidheid van de leerling, wat o.a. ook van belang kan zijn bij een beoordeling van de leesprestaties voor het rapport, een gesprek met de ouders, het advies voor een school voor voortgezet onderwijs.

De onderwijzer kan aan de hand van de inventarisaties nagaan of de hem beschikbare boekencollectie in de behoefte voorziet, welke 'soort' er niet of onvoldoende is. Dat te weten is van belang als er weer nieuwe boeken besteld kunnen worden. Zo'n inventarisatie kan plaatsvinden tijdens het uur individueel lezen. Ook kan men inventariseren tijdens een andere les, bijv. een taalles. Indien meer inventarisaties zijn gemaakt kan men de kinderen de opdracht geven de laatste inventarisatie eens te vergelijken met die van bijv. een half jaar geleden. Indien er frappante verschillen zijn, is het zinvol het kind eens te vragen hoe het volgens hem komt dat hij nu meer of minder leest, of andere boeken wil dan een half jaar geleden.

6 Bibliotheekgebruik

Tijdens de uren individueel lezen wordt gebruik gemaakt van de boeken uit de school- en klassebibliotheek. Veel non-fictionboeken uit de centrale schoolbibliotheek kunnen zinvol gebruikt worden bij het onderwijs in de zaakvakken voor het maken van werkstukken, het uitvoeren van opdrachten en het voorbereiden van spreekbeurten.

Het is aan te raden nu en dan, maar wel geregeld, aandacht te besteden aan het gebruik van die boeken. Het juist invullen van de lezers- en boekkaarten, en vooral ook van het gebruiken van een index en inhoudsopgave.

Alfabetiseren blijkt ook in de 6e klas voor veel kinderen moeilijker dan we vermoeden. Het hanteren van het alfabet kan men inoefenen door opdrachten te geven waarbij het woordenboekje geraadpleegd moet worden. (In het begin zult u vaak horen: "Het staat er niet in"). Groepjes kinderen kan men opdrachten geven waarbij de encyclopedie gebruikt moet worden.

Hoe daar de gegevens uit te halen - hoofdzaken onderscheiden van bijzaken - is een taak voor het studerend lezen. Hoe en waar boeken over een bepaald onderwerp te vinden, kan op school vaak niet geïoefend bij gebrek aan boeken of een goede catalogus. Ook het gidsje "Boek en Jeugd" kan U dan niet verder helpen.

Gelukkig zijn er tal van openbare bibliotheken met een uitstekende jeugdafdeling. Het behoort een normaal verschijnsel te zijn dat er contact tussen de school en de dichtstbijzijnde openbare jeugdbibliotheek bestaat. Door een bezoek met de gehele klas aan de openbare bibliotheek wordt een eventuele drempelvrees overwonnen.

De ontvangst, het uitleggen van de regels, hoe een catalogus "werkt", het boeiende verhaal van de jeugdbibliothecaresse maken het bezoek tot een prettige kennismaking. Echter alleen nog maar een kennismaking. Het gebruik maken van een bibliotheek om boeken te lenen (huren) om die te gebruiken bij de schoolvakken of om te lezen in de vrije tijd behoort iets vanzelfsprekends te worden.

School en bibliotheek behoren intens samen te werken. Onderwijzers kunnen in de bibliotheek terecht voor boeken die ze nodig hebben bij de voorbereiding van hun lessen; ze kunnen er terecht voor advies over de aanschaf van nieuwe boeken. Klasse-bezoeken stimuleren het individuele bibliotheekbezoek. De school kan "reclame" maken voor de bibliotheek door te wijzen op de voorleesurtjes en de festiviteiten rond de kinderboekenweek.

Een les individueel lezen kan dus ook bestaan uit het met de klas bezoeken van de leeszaal en bibliotheek in de buurt. Uiteraard moet met de bibliothecaresse(s) datum en uur worden afgesproken en moet de onderwijzer met haar het programma "doorpraten".

Een leer- en leeszaam uitstapje, van belang vooral voor het kind als het wat ouder is: in de bibliotheek vindt het immers over "alles" boeken. Boeken voor zijn hobby's, boeken voor zijn studie, boeken om te lezen voor zijn plezier, ontspanning.

7 Voorlezen

Individueel lezen is nauw verwant met 'het voorlezen als leesles'.

Het bewust kiezen van een voorleesboek is dringend gewenst: mogelijk in overleg met een deskundige, een jeugdbibliothecaresse, of na het raadplegen van de gids 'Boek en Jeugd' of een betrouwbare recensie. Bij het voorlezen dienen we te beseffen dat de keuze van het boek vaak een voorbeeld, een modelkeuze is voor een door het kind of het gezin te kopen boek.

De autoriteit van de school speelt hier nog een belangrijke rol. De onderwijzer(es) moet het boek, dat hij of zij van plan is voor te lezen, eerst zelf lezen. Indien men niet achter de inhoud, de sfeer van het boek staat, kan men het voorlezen van dat boek beter achterwege laten.

Het contact, de wisselwerking tussen voorlezer en kinderen komt dan niet tot stand: het wordt dan niet overgebracht. Daar de zinsmelodie, de intonatie en ook het gebaar bij het voorlezen een rol spelen, is het in de hogere klassen mogelijk een wat moeilijker boek te kiezen dan de kinderen doorgaans lezen. Uiteraard is het vertellen van een verhaal gelukkig nog altijd een onvervangbare bezigheid, zeker in de lagere klassen. Als overgangsfase naar het voorlezen kennen we het vertellend voorlezen, d.w.z. met het boek in de hand het verhaal vertellend overbrengen.

Hierbij is het soms nodig andere woorden te gebruiken dan in de tekst staan om het verhaal begrijpelijk te maken. Dit in tegenstelling met de hogere klassen. Uit het zinsverband moeten de kinderen leren de betekenis van moeilijke woorden te halen.

(slot volgt)

UTRECHTS TAAL-DENKPROGRAMMA VOOR KLEUTERS

"Chronologisch rangschikken"

Ger Reesink

De titel duidt een taalspelletje aan dat gespeeld wordt in het Taal-Denkprogramma (zie "Taallessen voor Kleuters").

Korte beschrijving

1. De kleuterleidster speelt dit spel met zes kleuters. Als hulpmiddelen gebruikt zij een flanelbord en series van zes plaatjes, die verhaaltjes verbeelden.

Van een bepaalde serie wordt het eerste plaatje door de leidster op het flanelbord geplakt, waarbij een vraag wordt gesteld, die door de kinderen herhaald wordt.

De bedoeling is dat de kinderen als antwoord een nieuwe zin bedenken (wat de eerste les nog niet lukte).

Vervolgens het tweede tot en met het zesde plaatje, de kinderen zeggen daarbij steeds de standaardzin van de leidster na.

Als alle plaatjes op het bord staan met de zinnen daarbij genoemd, vraagt de leidster: wie kan dit verhaaltje vertellen.

2. Alle kinderen hebben een van de zes plaatjes. De leidster plakt het eerste plaatje op het bord en vraagt: "Wie heeft dit plaatje?" Het kind dat dit plaatje heeft mag het er onder plakken en de zin zeggen die bij dat plaatje hoort.